

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ У СИСТЕМІ ОСВІТНІХ ЦІННОСТЕЙ

Шелевер О. В.

ВСТУП

Академічна доброчесність є однією з фундаментальних складових освітнього процесу, що забезпечує якість, об'єктивність та етичність наукової діяльності. У сучасному освітньому просторі, де доступ до інформації став необмеженим, питання її формування і збереження набуває особливої актуальності. Цей процес не може бути зведений виключно до нормативно-правового регулювання, оскільки він має глибокі психологічні корені. Психологічні аспекти, що впливають на дотримання принципів доброчесності, включають мотиваційні, когнітивні та особистісні чинники¹. Норми академічної доброчесності є не лише етичною основою освітнього процесу, але й потужним інструментом для формування якісної професійної підготовки і розвитку суспільства, адже вони орієнтують здобувача освіти на сумлінне навчання, сприяють формуванню адекватної самооцінки і реалістичного усвідомлення власних компетентностей.

На основі аналізу сучасних наукових досліджень можна констатувати, що академічна доброчесність здобувачів вищої освіти є однією з найактуальніших та найважливіших проблем сьогодення. Її ефективне вирішення безпосередньо впливає на якість і престижність української вищої освіти, а також на її відповідність міжнародним стандартам. Незважаючи на значну увагу до цієї проблематики, у науковій літературі все ще існує відчутний дефіцит даних щодо психологічних чинників, які зумовлюють рівень толерантності здобувачів до академічної недоброчесності. Брак емпіричних відомостей щодо когнітивних, мотиваційних та особистісних детермінант, які впливають на вибір здобувачами етично прийнятної навчальної поведінки, ускладнює розробку ефективних превентивних стратегій. Виявлення і систематизація цих чинників дозволить перейти від декларативного підходу до цілеспрямованого психолого-педагогічного моделювання. Таке моделювання передбачає створення і реалізацію

¹ Тодорова І. С. Психологічні чинники толерантності здобувачів до академічної недоброчесності. *Психологія і особистість* : наук. журнал. 2019. Вип. 2 (16). С. 116–131.

комплексу умов, спрямованих на формування у здобувачів освіти не лише знань про принципи доброчесності, а й внутрішньої установки на їх дотримання. Це, у свою чергу, забезпечить здобуття якісної вищої освіти на засадах відповідальності й етичності, що є фундаментом для розвитку конкурентоспроможного людського капіталу в державі.

1. Психолого-педагогічні умови формування цінності академічної доброчесності

У науковому дискурсі академічна доброчесність розглядається не як набір нормативних актів, а як інтегративна система цінностей, що формується внаслідок синергетичної взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу. Це явище детерміноване колективною відповідальністю, що охоплює як внутрішніх стейкхолдерів (здобувачі, викладачі, адміністративний та допоміжний персонал), так і зовнішніх (роботодавці, акредитаційні агентства, професійні асоціації). Здобувачі освіти відповідають за дотримання етичних норм у освітній діяльності, тоді як педагогічний склад виконує функцію модератора етичної поведінки, створюючи сприятливе освітнє середовище і ефективно реагуючи на випадки академічної недоброчесності. Адміністративний персонал забезпечує інституційну підтримку через розробку чітких політик і процедур, а також виділення ресурсів. Таким чином, формування стійкої академічної культури є результатом координованих зусиль усіх залучених сторін, що є запорукою якості та престижу освітніх послуг.

Формування академічної доброчесності є пріоритетним завданням для європейської вищої освіти, що має глибоке інституційне підґрунтя. Ключові аспекти цього процесу були зафіксовані у визначальних міжнародних документах. Зокрема, Велика хартія університетів (1988), підкреслюючи автономію та інтелектуальну свободу університетів, детермінує їхню відповідальність за збереження етичних стандартів. У свою чергу, Бухарестська декларація про етичні цінності вищої освіти в Європейському регіоні (2004) конкретизувала ці засади, визначивши етику як невід'ємну складову навчального та наукового процесів. Ці документи слугують концептуальною основою для розробки та імплементації політик, спрямованих на формування у здобувачів стійких ціннісних орієнтацій та усвідомленого ставлення до принципів академічної чесності, що є запорукою якості освітніх послуг та наукових досліджень в європейському освітньому просторі.

Інтеграція України у світовий науковий простір і реформування національної системи освіти актуалізують проблему дотримання академічної доброчесності. Аналіз наукових досліджень дозволяє виділити серед ключових викликів наступні: академічний плагіат, недоброчесне оцінювання, порушення етичних норм у наукових

дослідженнях та недостатній рівень обізнаності учасників освітнього процесу щодо механізмів її забезпечення.

Нещодавні дослідження посилили потребу в цілісному підході до сприяння академічній доброчесності, включаючи встановлення чітко визначених принципів та термінології академічної доброчесності. Проаналізуємо вищезазначені дефініції.

Зазначимо, що вперше юридичне визначення терміну «плагіат» з'явилося в українських нормативних документах в 2001 році в новій редакції Закону України «Про авторське право і суміжні права»².

Визначення академічного плагіату в наукових дослідженнях є надзвичайно складним через його багатоаспектний характер. Це поняття охоплює широкий спектр недоброчесних дій, від простого неправомірного використання цитат і фрагментів тексту без належного посилання, до більш серйозних порушень, як-от крадіжка цілих наукових праць чи привласнення чужих наукових ідей та відкриттів. Ця багатогранність ускладнює вироблення універсального визначення і вимагає комплексного підходу до його ідентифікації та запобігання.

На науковому рівні плагіат є явищем, яке можна класифікувати за трьома основними типами, що відрізняються за рівнем та методом неправомірного використання чужої інтелектуальної власності. По-перше, це пряме копіювання, коли чужа робота, повністю або частково, публікується під іменем іншої особи, незалежно від наявності дозволу. По-друге, це компіляція, що полягає у поєднанні власних і запозичених ідей без належного цитування джерел, що створює ілюзію оригінальності. По-третє, це рерайтинг, що включає перефразування чужого тексту без посилання на першоджерело, що є прихованою формою плагіату і демонструє відсутність навичок академічного письма. Ці три форми є основними проявами академічної недоброчесності та вимагають чіткої ідентифікації для ефективної боротьби.

Варто зазначити, ці виклики мають глибокі психологічні чинники:

- Низька академічна самооцінка. Здобувачі, які не впевнені у власних силах, можуть вдаватися до плагіату як до «безпечного» способу отримати позитивний результат, уникаючи ризику помилитися.

- Зовнішня мотивація. Орієнтація лише на оцінки і формальні показники замість внутрішнього прагнення до знань створює сприятливий ґрунт для недоброчесної поведінки.

- Когнітивне викривлення. Раціоналізація і самовиправдання дозволяють здобувачам та викладачам знецінювати наслідки своїх дій, сприймаючи їх як «дрібне порушення» або «примус обставин».

² Закон України «Про авторське право і суміжні права». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

– Відсутність етичної рефлексії. Недостатнє усвідомлення морально-етичної складової наукової діяльності веде до ігнорування етичних норм як у навчанні, так і в дослідницькій роботі.

Аналіз наукових досліджень³ дозволяє стверджувати, що академічний плагіат є результатом комплексного впливу психологічних чинників, що виходять за межі простої недоброчесності. Зокрема, до основних детермінант належать: недостатній розвиток пізнавальних процесів, що ускладнює самостійний аналіз інформації та формування власних суджень; низька пізнавально-пошукова активність, що свідчить про слабку внутрішню мотивацію до глибокого вивчення теми; невпевненість у власних силах, яка провокує уникнення ризику помилитися⁴; неусвідомлення негативних наслідків плагіату, що свідчить про відсутність етичної рефлексії⁵. Ці психологічні особливості створюють сприятливий ґрунт для формування недоброчесної поведінки та вимагають системного психолого-педагогічного впливу для їх корекції.

Дослідження О. Бобловського⁶ виявляє, що поширеність академічного шахрайства детермінується як персональними характеристиками здобувача, так і зовнішніми чинниками, зокрема, особливостями педагогічної діяльності викладача. Це вказує на необхідність застосування комплексного підходу у протидії недоброчесній поведінці.

Боротьба з академічним шахрайством вимагає спільних зусиль усього викладацького складу, оскільки ізольовані заходи окремого педагога є неефективними. Цей комплекс заходів має включати не лише суворий контроль та невідворотність покарання, а й довгострокові стратегії, спрямовані на зміну мотивації здобувачів. Авторський досвід дозволяє виокремити наступні:

- Стимулювання пізнавального інтересу. Використання нестандартних завдань, що вимагають креативного підходу, а не простого копіювання.
- Персоналізація навчання. Розробка тем есе чи завдань, які дозволяють здобувачам виявити власну індивідуальність та поглибити інтерес до змісту курсу.

³ Тодорова І. С. Психологічні чинники толерантності здобувачів до академічної недоброчесності. *Психологія і особистість* : наук. журнал. 2019. Вип. 2 (16). С. 116–131.

⁴ Ульянова Г. О. Психологічні особливості плагіату та його зв'язок з творчими здібностями особистості. *Наука і освіта*. 2017. № 9. С. 88–93.

⁵ Ковальчук О. С., Потапук Л. М. Забезпечення академічної чесності у вищих навчальних закладах: міжнародний досвід. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2017. № 1 (13). С. 21–26.

⁶ Бобловський О. Ю. Академічна доброчесність – запорука підготовки висококваліфікованих фахівців. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 1. С. 44–50.

Такий підхід дозволяє перетворити освітній процес на середовище, де академічна доброчесність стає внутрішньою цінністю, а не зовнішньою нормою, що нав'язується через страх покарання.

Формування стійкої цінності академічної доброчесності є багатоаспектним процесом, що вимагає створення комплексу психолого-педагогічних умов. Ці умови спрямовані на трансформацію зовнішніх норм у внутрішні переконання здобувача:

1. Створення атмосфери психологічної безпеки та довіри. Забезпечення освітнього середовища, де здобувачі не відчують страху перед помилкою чи невдачею. Це сприяє зниженню мотивації до шахрайства як способу уникнення негативних наслідків та стимулює звернення за допомогою у разі труднощів.

2. Розвиток критичного мислення та академічної рефлексії. Застосування активних методів навчання, що вимагають від здобувачів самостійного аналізу інформації, формулювання власних висновків та аргументації. Це допомагає усвідомити цінність особистого інтелектуального внеску та мінімізує спокусу плагіату.

3. Формування внутрішньої мотивації до пізнання. Переорієнтація освітнього процесу з отримання формальних оцінок на прагнення до саморозвитку і здобуття глибоких знань. Використання методів, що стимулюють зацікавленість предметом і відповідальність за результати своєї праці.

4. Інтеграція етичного компоненту в навчальні курси. Систематичне обговорення етичних дилем, пов'язаних з науковою та освітньою діяльністю. Це дозволяє сформувати у здобувачів етичну чутливість та здатність до обгрунтованого вибору на основі моральних принципів.

5. Моделювання позитивних зразків поведінки. Викладач виступає ключовим суб'єктом, який власним прикладом демонструє дотримання принципів академічної доброчесності у своїй науковій та педагогічній діяльності. Це створює референтну групу та формує позитивні рольові моделі для здобувачів.

6. Інтеграція інноваційних технологій та формування інформаційної гігієни. В умовах цифровізації освіти, необхідною умовою є не лише використання технологій, а й навчання здобувачів їхньому етичному застосуванню. Це передбачає формування інформаційної гігієни, що включає навички критичної оцінки джерел, правильного цитування, уникнення неправомірного використання цифрового контенту. Використання антиплагіатних програм та інструментів для спільної роботи над документами може стати частиною методики, що сприяє усвідомленню відповідальності за власний інтелектуальний продукт.

7. Моделювання професійних ситуацій та кейс-стаді з етичним компонентом. Для того щоб академічна доброчесність не була лише теоретичною концепцією, необхідно її імплементувати в практичну діяльність. Це досягається через моделювання реальних професійних ситуацій та кейс-стаді, що містять етичні дилеми, пов'язані з науковою діяльністю. Здобувачі навчаються приймати обґрунтовані рішення, обговорювати можливі наслідки своїх дій та формувати власну позицію щодо доброчесності. Такий підхід допомагає перетворити етичні норми на практичні інструменти для прийняття рішень у майбутній професійній діяльності.

Важливо зазначити, що здобувачі освіти є активними агентами у формуванні академічної культури. Їхнє усвідомлене ставлення та дотримання етичних стандартів безпосередньо впливають на атмосферу в закладах освіти. Заклади вищої освіти можуть формувати почуття академічної відповідальності шляхом залучення здобувачів до дискусій про плагіат і етичні практики в наукових дослідженнях. Крім того, студентські організації можуть виконувати функцію адвокації доброчесності, організовуючи просвітницькі кампанії та створюючи системи менторства, що заохочують дотримання етичних принципів. На філософському рівні, готовність здобувачів вищої освіти до імплементации ідей академічної доброчесності детермінована низкою взаємопов'язаних методологічних засад. Ця готовність ґрунтується на систематизації знань про об'єктивну реальність, що дозволяє формувати цілісне уявлення про навколишній світ. Ключовим аспектом є діалектика знання та досвіду, де усвідомлення прямої пропорційності між рівнем оволодіння знаннями та особистим досвідом стає потужною мотивацією в пізнавальній діяльності. Важливим компонентом є самосвідомість, що проявляється у відокремленні власного «Я» як суб'єкта пізнання. Це передбачає глибоке розуміння своїх моральних та психологічних особливостей, що є фундаментом для етичної поведінки. Готовність також виражається у цілеспрямованості та наполегливості, які є рушійними силами наукового пошуку. На рівні діяльності це передбачає стратегічне планування, прогнозування та усвідомлення можливих результатів, а також самоконтроль та коригування своїх дій відповідно до обставин. Кульмінацією цього процесу є об'єктивне ставлення до реальності, що забезпечує неупередженість і чесність у наукових дослідженнях.

Разом з тим, важливо акцентувати, що викладачі відіграють ключову роль у забезпеченні академічної доброчесності: їхня відповідальність полягає у розробці автентичних оцінювальних систем, що мінімізують можливості для шахрайства. Педагоги також виступають як рольові моделі, демонструючи етичну поведінку

у власних дослідженнях та викладанні. Вони повинні імплементувати чітку політику щодо академічної недобросовісності та надавати здобувачам методичні рекомендації щодо належних практик цитування та дослідницької етики.

2. Аналіз існуючих методів вирішення проблеми академічної недобросовісності

Як показує аналіз наукових досліджень та власний педагогічний досвід перед академічною спільнотою стоїть стратегічне завдання – розробка і імплементція ефективних методологічних підходів для формування усвідомленого ставлення до відповідальності за академічну недобросовісність⁷. Це передбачає не лише запобігання шахрайству, а й цілеспрямоване виховання ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти. Для досягнення цієї мети рекомендується використовувати комплекс методів, що впливають на когнітивний, емоційний та поведінковий рівні особистості:

1. Метод кейс-стаді (Case Study). Використання аналізу реальних або гіпотетичних ситуацій, пов'язаних з академічною недобросовістю. Здобувачі, обговорюючи етичні дилеми, розвивають критичне мислення та вчаться приймати обґрунтовані рішення щодо своїх дій. Цей метод є психолого-педагогічним інструментом для формування академічної доброчесності. Він ґрунтується на аналізі реальних або гіпотетичних ситуацій, що дозволяє здобувачам зануритися в контекст проблеми та відпрацювати навички прийняття етичних рішень. Обговорення етичних дилем у безпечному освітньому середовищі дозволяє здобувачам освіти відкрито говорити про проблеми, які в реальному житті можуть викликати страх і сором. Це знижує психологічний бар'єр і сприяє більш відвертому засвоєнню принципів доброчесності.

2. Метод дискусій та дебатів. Заохочення до публічного обговорення питань доброчесності. Це сприяє формуванню активної громадянської позиції, здатності аргументувати свою точку зору та розуміти наслідки недобросовісних вчинків. У процесі дискусій здобувачі змушені аналізувати складні етичні питання, що стимулює когнітивну рефлексію. Вони вчаться бачити проблему з різних точок зору, що сприяє глибшому розумінню наслідків недобросовісних вчинків, що допомагає перейти від поверхневого знання правил до їх усвідомленого сприйняття.

⁷ Бобловський О. Ю. Академічна доброчесність – запорука підготовки висококваліфікованих фахівців. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 1. С. 44–50.

3. Метод проектного навчання передбачає залучення здобувачів до дослідницьких проектів, де вони несуть повну відповідальність за результат. Це формує навички самостійної роботи, усвідомлення цінності власного інтелектуального продукту та повагу до авторських прав. Залучення до дослідницьких проектів, де здобувачі освіти несуть повну відповідальність за кінцевий результат, сприяє розвитку низки важливих психологічних чинників, таких як відчуття власності над результатом, що є потужним бар'єром проти плагіату й переорієнтовує їхню мотивацію з зовнішньої (оцінка) на внутрішню (бажання створити якісний продукт), соціальну відповідальність, формує стійку мотивацію до дотримання етичних норм у колективі.

4. Метод рефлексивної практики. Цей метод є ключовим інструментом у формуванні академічної доброчесності, оскільки він впливає на когнітивний та емоційний рівні здобувачів освіти. Запровадження інструментів саморефлексії, таких як щоденники, портфоліо та есе-роздуми, дозволяє здобувачам усвідомлено аналізувати власні цінності, мотиви та дії. Це допомагає їм ідентифікувати причини можливих порушень і сформуванню стійкої внутрішньої установки на чесність, перетворюючи зовнішні норми на особисті переконання. Такий підхід сприяє розвитку метакогнітивних навичок та відповідального ставлення до власного освітнього та наукового процесу.

5. Використання діяльнісно-рефлексивного підходу є одним з важливих у формуванні культури академічної доброчесності, оскільки ця культура не може бути засвоєна пасивно, а формується лише в процесі активної діяльності та її критичного осмислення. Основні принципи цього підходу базуються на таких засадах, як: навчання через дію, що передбачає безпосереднє застосування знань на практиці; продуктивність навчання, спрямована на досягнення конкретних результатів; єдність свідомості та діяльності, що забезпечує усвідомлене виконання завдань; поетапне оволодіння діяльністю, що дозволяє поступово нарощувати компетентності; колективна співпраця та інтеграція навчання з практикою. Крім того, цей підхід акцентує увагу на вирішенні проблем, критичній самооцінці та рефлексії, що є невід'ємними компонентами формування стійкої внутрішньої установки на доброчесність.

6. Метод рольових ігор. Моделювання ситуацій, де здобувачі відіграють ролі викладача, адміністратора чи студента, який зіткнувся з недоброчесністю. Це дозволяє їм емоційно пережити наслідки таких дій та розвинути емпатію. Зазначений метод дозволяє здобувачам побачити ситуацію з різних сторін, що руйнує ілюзію про «нешкідливість» шахрайства. Вони усвідомлюють, що плагіат впливає

не лише на їхню оцінку, а й на репутацію інших здобувачів та викладача. Це зміцнює соціальну відповідальність та групову згуртованість у боротьбі за чесність.

7. Метод емоційно-мотиваційної активації. Передбачає використання інструментів, що викликають емоційну рефлексію та посилюють внутрішню мотивацію до дотримання етичних норм. Це може бути перегляд документальних фільмів, участь у вебінарах із запрошеними фахівцями, які діляться особистим досвідом подолання етичних дилем у науці. Емоційний відгук на такі події сприяє глибшому засвоєнню цінностей доброчесності, перетворюючи їх із абстрактних правил на особистісні переконання.

8. Метод когнітивного дисонансу. Метод ґрунтується на концепції когнітивного дисонансу, що виникає, коли людина одночасно має суперечливі знання, ідеї або переконання. У контексті академічної доброчесності, це може бути ситуація, коли здобувачу пропонується проаналізувати наслідки недоброчесного вчинку, який він сам міг би вчинити, і порівняти їх з ідеалами наукової чесності. Це змушує особистість шукати внутрішню гармонію, обираючи на користь чесної поведінки. Вважаємо, що такий підхід ефективно сприятиме формуванню стійкої академічної ідентичності, що ґрунтується на принципах доброчесності.

Застосування вищезазначених методів дозволяє трансформувати зовнішні норми в усвідомлені внутрішні цінності, що є ключовою передумовою для формування академічної доброчесності як основи освітньої культури.

3. Психологічні механізми збереження академічної доброчесності та подолання ризиків у цифровому середовищі

З метою вивчення психологічних чинників, що впливають на ставлення здобувачів до академічної доброчесності та їхню поведінку в освітньому процесі автором було проведено опитування серед 114 здобувачів вищої освіти віком 19–21 рік в ДВНЗ «Ужгородський національний університет», серед яких 35% чоловіків та 65% жінок.

На перше запитання «Чи вважаєте Ви, що в Вашому закладі освіти створена атмосфера, яка заохочує до чесного навчання?» відповіді здобувачів розподілились наступним чином:

- Так, безумовно (35%).
- Швидше так, ніж ні (47%).
- Швидше ні, ніж так (15%).
- Ні, не вважаю (3%).

Загальна кількість позитивних відповідей («Так, безумовно» та «Швидше так, ніж ні») становить 82%. Це вказує на те, що переважна більшість здобувачів освіти відчуває, що їхній заклад вищої освіти сприяє академічній доброчесності та чесному навчанню. Це може бути результатом як свідомої політики адміністрації, так і позитивної поведінки викладачів і здобувачів. Однак, 18% здобувачів («Швидше ні, ніж так» та «Ні, не вважаю») висловлюють сумніви або повністю заперечують наявність такої атмосфери. Цей показник, хоч і невеликий, є важливим індикатором для подальшої роботи, адже він може свідчити про наявність окремих проблемних аспектів у освітньому процесі, які впливають на сприйняття здобувачами загальної картини.

Наступне запитання «Наскільки важливо для Вас схвалення з боку викладачів за Ваші чесні та самостійні роботи?» має результати: дуже важливо (37%), важливо (48,5%), має деяке значення (14,5%), не має значення (0%). Отримані дані підкреслюють важливість ролі викладача не тільки як контролера знань, але і як фасилітатора та ментора, який активно підтримує доброчесну поведінку. Заохочення та визнання чесної, самостійної роботи є ефективним психологічним механізмом, який сприяє формуванню стійкої академічної ідентичності та цінностей відповідальності. Для досягнення максимального ефекту освітні заклади повинні впроваджувати системи, які роблять позитивний зворотний зв'язок регулярним і значущим.

На запитання «Що найчастіше мотивує Вас дотримуватися академічної доброчесності?» можна було обрати не більше трьох варіантів. Результати опитування розподілились наступним чином:

- Внутрішня потреба бути чесним (41%).
- Повага до інтелектуальної власності (25%).
- Страх покарання (відрахування, низька оцінка) (77%).
- Бажання отримати реальні знання та навички (36%).
- Приклад викладачів та інших здобувачів (18%).
- Схвалення з боку одногрупників та викладачів (27%).

Для визначення чи є особиста відповідальність за якість своєї освіти було поставлене питання: «Чи вважаєте Ви, що Ваша особиста відповідальність за якість своєї освіти є достатньою для запобігання порушенням?».

Більшість здобувачів освіти (86%) вважають, що їхня особиста відповідальність є достатньою для запобігання порушенням академічної доброчесності. Це свідчить про високий рівень інтерналізації норм і правил, а також про розвинену академічну ідентичність. Такі здобувачі, ймовірно, менше схильні до недоброчесної поведінки, оскільки їхня мотивація до чесного навчання є внутрішньою, а не зовнішньою (страх покарання). Лише 14% здобувачів висловили сумніви або заперечили

достатність особистої відповідальності. Цей сегмент може бути більш вразливим до недоброчесної поведінки, оскільки вони, ймовірно, вважають, що зовнішні фактори (наприклад, складність завдань, тиск з боку викладачів, загальна атмосфера в ЗВО) відіграють більшу роль у їхній поведінці. Для цієї групи здобувачів необхідна додаткова підтримка та впровадження мотиваційних механізмів, які б сприяли розвитку їхньої внутрішньої відповідальності.

Відповіді на наступне запитання «Які заходи, на Вашу думку, є найбільш ефективними для формування внутрішньої установки на академічну доброчесність?» розподілилось наступним чином (можна було обрати не більше двох варіантів):

- Просвітницькі заходи, що фокусуються на особистих цінностях (37%).
- Створення системи заохочень за чесність і оригінальність (84%).
- Навчання критичному мисленню та навичкам академічного письма (52%).
- Використання нестандартних завдань, що викликають інтерес (34%).
- Розвиток критичного мислення та академічного письма (15%).
- Моделювання професійних ситуацій (28%).
- Суворі покарання за порушення (66%).

Найвищий показник (84%) отримав варіант «Створення системи заохочень за чесність і оригінальність». Це свідчить про те, що здобувачі сприймають позитивне підкріплення як найсильніший мотиваційний механізм. Замість страху покарання (хоча цей варіант також набрав високий відсоток, 66%), здобувачі вважають, що заохочення за доброчесну поведінку є більш ефективним для формування внутрішньої установки. Це підтверджує психологічну гіпотезу про те, що внутрішня мотивація формується краще через позитивний досвід, а не через уникнення негативного. Високі показники також отримали варіанти «Суворі покарання за порушення» (66%) та «Навчання критичному мисленню та навичкам академічного письма» (52%). Це вказує на усвідомлення здобувачами важливості як контрольних, так і просвітницьких заходів. Покарання, хоч і є зовнішнім чинником, сприймається як необхідний елемент для підтримки порядку, а навчання – як важливий інструмент для формування компетентностей, які унеможливають недоброчесну поведінку.

Отримані дані свідчать про необхідність розробки комплексного підходу, який поєднує мотиваційні, контрольні та навчальні механізми. Особливу увагу слід приділити створенню системи позитивних заохочень і вдосконаленню методів, які формують внутрішню

мотивацію до навчання, що є основою для сталого дотримання принципів академічної доброчесності.

Ми погоджуємось із твердженням, що «Збереження академічної доброчесності є багатоаспектним процесом, який не може бути зведений виключно до нормативно-правового регулювання. Воно залежить від ефективності психологічних механізмів, спрямованих на формування внутрішньої установки на етичну поведінку. Ці механізми впливають на когнітивний, мотиваційний та емоційний рівні особистості, сприяючи інтеріоризації норм академічної культури»⁸.

В умовах сьогодення перед сучасною академічною спільнотою стоїть стратегічне завдання – ефективний підбір методів, спрямованих на формування усвідомленого ставлення до академічної доброчесності. Один з найбільш дієвих підходів – залучення здобувачів до активної науково-дослідної та організаційної діяльності в рамках *Студентського наукового товариства*. Такий метод дозволяє трансформувати пасивне сприйняття норм доброчесності в активну позицію. Активна участь здобувачів у роботі наукового товариства дозволяє їм не лише бути учасниками, а й організаторами заходів, спрямованих на популяризацію академічної культури дослідників. Це сприяє формуванню внутрішніх цінностей та відповідальності за власну роботу⁹.

Збереження академічної доброчесності вимагає застосування комплексних механізмів, які поєднують превентивні, контрольні та виховні заходи. До превентивних механізмів належить розробка та впровадження чітких політик і регламентів, які регламентують норми цитування, посилань та авторства, а також навчання учасників освітнього процесу навичкам академічного письма та інформаційної гігієни. Контрольні механізми включають використання антиплагіатних програм, які є ефективним інструментом для виявлення недоброчесних практик. Водночас, ключовим є впровадження виховних механізмів, які формують у здобувачів освіти внутрішню мотивацію до дотримання етичних норм, що передбачає проведення дискусій, кейс-стаді та моделювання ситуацій з етичними дилемами. Комплексне застосування цих механізмів сприяє формуванню стійкої академічної культури, що ґрунтується на цінностях відповідальності та чесності.

Механізм академічної ідентичності полягає в усвідомленні здобувачем освіти себе як суб'єкта наукового процесу, що відповідає за власні інтелектуальні досягнення. Це передбачає формування стійкого уявлення про себе як про чесного, відповідального та компетентного

⁸ Що потрібно знати про плагіат: посібник з академічної грамотності та етики для «чайників». URL: http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/books_ac-gr.pdf.

⁹ Дурман М., Дурман О. Константа академічної доброчесності в науковій етиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №21. С. 100–10.

дослідника. Реалізація цього механізму досягається через соціальне підкріплення (позитивне заохочення з боку викладачів та академічної спільноти за самостійну та оригінальну роботу), рольове моделювання (приклад викладачів та успішних науковців, які демонструють високі стандарти доброчесності), створення позитивної академічної культури (формування в освітньому середовищі атмосфери, де академічна чесність є нормою, а не винятком).

Розвиток етичної рефлексії та когнітивної корекції. Цей механізм спрямований на розвиток здатності здобувача до аналізу морально-етичних аспектів своєї діяльності та корекції когнітивних викривлень, що можуть виправдовувати недоброчесну поведінку. Досягнення цієї мети можливе через метод дилеми (розбір реальних або гіпотетичних ситуацій, що вимагають етичного вибору, для стимулювання обговорення та обґрунтування власної позиції), саморефлексія (використання щоденників, есе та портфоліо, де здобувачі аналізують свої дії та переконання щодо академічної доброчесності), інформаційно-просвітницька робота (чітке пояснення негативних наслідків плагіату для власної кар'єри та наукової спільноти, що руйнує ілюзії про «нешкідливість» шахрайства).

Механізм внутрішньої мотивації та емоційної активації. Ефективне збереження доброчесності неможливе без внутрішньої мотивації. Цей механізм передбачає перехід від зовнішньої орієнтації (страх покарання) до внутрішньої (прагнення до знань та саморозвитку). Його реалізація включає стимулювання пізнавального інтересу через застосування інноваційних та нестандартних завдань, що викликають захоплення та бажання самостійно досліджувати, а не просто копіювати; емоційну активацію через використання методів, що викликають емоційну рефлексію, наприклад, перегляд документальних фільмів про наслідки недоброчесної поведінки в науці, що сприяє глибшому засвоєнню етичних цінностей.

Застосування цих психологічних механізмів забезпечує формування стійкої академічної культури, де доброчесність стає не зовнішньою нормою, а усвідомленою внутрішньою цінністю, що є запорукою якості освітнього та наукового процесу.

Механізм формування інформаційної гігієни та цифрової етики. Цей механізм спрямований на розвиток у здобувачів усвідомленої та відповідальної поведінки в цифровому просторі. В умовах необмеженого доступу до інформації, ключовим завданням є не лише навчання навичкам пошуку, а й формування інформаційної гігієни – критичного аналізу джерел, розрізнення достовірної та неправдивої інформації. Додатково, цей механізм включає формування цифрової етики, що передбачає розуміння та дотримання правил авторського права,

культури цитування та поваги до інтелектуальної власності в онлайн-середовищі. Використання антиплагіатних сервісів у навчальному процесі стає не стільки інструментом контролю, скільки інструментом для навчання правилам академічного письма.

Механізм соціальної відповідальності та спільної творчості базується на психології групової динаміки і спільної відповідальності. Залучення здобувачів до спільних онлайн-проектів, де результат залежить від чесності та внеску кожного учасника, сприяє формуванню відчуття соціальної відповідальності. Коли здобувачі працюють над спільним завданням, де кожен є частиною єдиного цілого, порушення доброчесності сприймається не лише як особистий проступок, а як дія, що шкодить усій команді. Такий підхід допомагає зміцнити довіру, розвинути навички співпраці та сформувати стійку мотивацію до дотримання етичних норм у колективі.

ВИСНОВКИ

За результатами власного дослідження встановлено, що проблема академічної доброчесності в системі вищої освіти залишається вкрай актуальною, особливо в умовах сучасних освітніх трансформацій. Її сутність полягає не лише в констатації фактів порушень, а й у глибокому аналізі їхніх причин. З'ясовано, що ці причини мають комплексний характер, поєднуючи психологічні, педагогічні та технологічні чинники, що спонукають здобувачів освіти до недоброчесної поведінки. Авторкою визначені основні психологічні чинники, зокрема мотиваційна дефіцитарність, тобто низький рівень внутрішньої мотивації до навчання, що призводить до відсутності прагнення до глибокого засвоєння знань. Це провокує використання «аутсорсингу» завдань та інших форм шахрайства. Другим чинником є невпевненість та страх, що означає відсутність усвідомлення власної компетентності та страх отримати низьку оцінку, що стає каталізатором для списування та інших порушень. Не менш важливим чинником є когнітивні викривлення, які визначаються у нечіткому усвідомленні відповідальності за порушення академічної чесності, що проявляється в раціоналізації та самовиправданні недоброчесних вчинків.

У процесі дослідження визначено, що збереження академічної доброчесності є результатом комплексного застосування превентивних, контрольних і виховних механізмів, які формують стійку академічну культуру. Виокремлені основні ключові психологічні механізми, а саме: формування академічної ідентичності, що передбачає усвідомлення себе як відповідального дослідника; розвиток етичної рефлексії та когнітивної корекції, що допомагає аналізувати етичні дилеми та руйнувати ілюзії про «нешкідливість» шахрайства;

внутрішня мотивація і емоційна активація, що переносять фокус зі страху покарання на прагнення до знань; формування інформаційної гігієни та цифрової етики, що є критично важливим в умовах необмеженого доступу до інформації; і, нарешті, механізм соціальної відповідальності, який через спільну творчість зміцнює групову довіру та усвідомлення наслідків недоброчесної поведінки для колективу. Комплексна реалізація цих механізмів забезпечує інтеріоризацію етичних норм та перетворення їх на усвідомлені внутрішні цінності, що є запорукою якості освітнього процесу.

Таким чином, лише комплексний психолого-педагогічний підхід, що враховує глибинні чинники людської поведінки, може забезпечити стає дотримання принципів академічної доброчесності та сприяти формуванню відповідального та свідомого покоління фахівців.

АНОТАЦІЯ

Дослідження психологічних аспектів академічної доброчесності як фундаментальної основи освітньої культури є важливим та необхідним в умовах сьогодення. Авторкою обґрунтовано, що академічна доброчесність є не лише нормативним приписом, а й глибоко психологічною категорією, яка залежить від комплексу чинників. У роботі проаналізовано психологічні детермінанти академічної недоброчесності, зокрема низький рівень внутрішньої мотивації, невпевненість у власних силах, когнітивні викривлення та недостатній розвиток пізнавально-пошукової активності у здобувачів освіти. Виокремлено та систематизовано психолого-педагогічні умови, що сприяють формуванню цінності доброчесності, включаючи створення атмосфери психологічної безпеки, розвиток етичної рефлексії й інтеграцію етичного компоненту в навчальні курси. Особлива увага приділена механізмам збереження доброчесності, які ефективно діють у цифровому середовищі. До таких механізмів віднесено формування академічної ідентичності, розвиток інформаційної гігієни та застосування методів когнітивної корекції. Запропоновано комплекс інтерактивних методів, таких як кейс-стаді, дискусії, дебати та рольові ігри, які впливають на емоційну та когнітивну сфери особистості, сприяючи інтеріоризації етичних норм. Результати проведеного дослідження вказують на необхідність переходу від декларативного підходу до системного психолого-педагогічного моделювання, що забезпечить формування стійкої внутрішньої установки на дотримання принципів академічної доброчесності. У процесі дослідження зроблені висновки, що успішне вирішення проблеми залежить від синергетичної взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу та є запорукою якісної підготовки фахівців, здатних до відповідальної й етичної професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобловський О. Ю. Академічна доброчесність – запорука підготовки висококваліфікованих фахівців. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 1. С. 44–50
2. Воронкова А. А., Маркевич С. Л., Мельник Л. Ю. Аналіз проблематики академічної доброчесності в Україні. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 13. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14561050>
3. Дурман М., Дурман О. Константа академічної доброчесності в науковій етиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 21. С. 100–106.
4. Закон України «Про авторське право і суміжні права». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення 05.08.2025)
5. Ковальчук О. С., Потапюк Л. М. Забезпечення академічної чесності у вищих навчальних закладах: міжнародний досвід. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2017. № 1 (13). С. 21–26.
6. Паламар С., Науменко М. Впровадження принципів академічної доброчесності як ефективний інструмент забезпечення якості вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2022. № 3-4, с. 76–92. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2022.345>
7. Тодорова І. С. Психологічні чинники толерантності здобувачів до академічної недоброчесності. *Психологія і особистість : наук. журнал*. 2019. Вип. 2 (16). С. 116–131.
8. Ульянова Г. О. Психологічні особливості плагиату та його зв'язок з творчими здібностями особистості. *Наука і освіта*. 2017. № 9. С. 88–93.
9. Що потрібно знати про плагиат: посібник з академічної грамотності та етики для «чайників». URL: http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/books_ac-gr.pdf. (дата звернення 03.08.2025)

Information about the author:

Shelever Oksana Vasylivna,

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology
Uzhhorod National University
14, Universytetska str., Uzhhorod, 88000, Ukraine